

Kouwe Drukke

jaargang 9 - nummer 24 - oktober 2005

uitgave van

verzamelkring
De Doolster

Inhoud

Omslagillustraties	3
Uit het (redactie)leven gegrepen	3
In memoriam Frans de Bruin	4
De voorjaarsbijeenkomst van De Poolster in Sappemeer	5
Schaatskampioen Irving Jaffee promoveerde op Camelsigaretten!	6
Klunen en kluunbruggen (2)	8
Ouwe jongen	11
Gevleugeld patent	13
Een reactie op de vraag van Teun Wanink	15
IJsspelen 3	16
Vitrine	20
Vitrine	21
De stellietschaats	22
Krulschaats: reactie	24
Stempelkaart (32)	25
Schaatsbibliotheek	26
De Van Sminia's	30
IJzige momenten in de Nederlandse geschiedenis	31
De Blondinschaats en de enkelsteunen	34
De schaatshoogtemeter	36
Boek en zopie	37

Medewerkers

Martin van der Bij, Hedman Bijlsma, K.B.A. Bodlaender, Ed Braakman, Anrie Broere, Ron Couwenhoven, Alex Kampinga, Toon Kolenberg, Frits Locher, Jan Maat, Minne Iedes Nieuwhof, Tom Streng, Teun Wanink, Marianne van Zuijlen

Omslagillustraties

Hoe verschillend schaatsen er wat betreft versiering, zelfs binnen eenzelfde motief, uit kunnen zien toont de compilatie van vogelkopjes op schaatsen die Ed Braakman maakte.

Op de achterkant staat een foto (van Tom Streng) van het beeld De Schaatsenrijders bij de Snellerbrug in Woerden. Het bronzen beeld is in 1996 vervaardigd door kunstenaar Taeke de Jong uit Kamerik.

Door de gemeente Woerden werd een wedstrijd uitgeschreven met als thema 'iets met water'. Gelijktijdig met de oproep

voor deelname werd de Elfstedentocht gehouden. Dit inspireerde schaatsliefhebber Taeke de Jong tot zijn ontwerp.

De reden voor plaatsing van dit beeld was de reconstructie van het verkeerscircuit in de buurt van de Snellerbrug. Taeke de Jong heeft de bocht in de weg benut. Het feit dat de schaatsenrijders tegen het verkeer in rijden geeft het beeld een extra spanningsveld. (informatie Paulien Goedvolk, gemeente Woerden)

Uit het (redactie)leven gegrepen

Elke keer na een nieuwe Kouwe Drukte komt de redactie bij elkaar om het uitgekomen nummer te bespreken en de bakens voor een volgende Kouwe Drukte uit te zetten. Het vaststellen van een vergaderdatum is vaak niet zo eenvoudig. Twee redactieleden dragen elke dag nog bij aan 's lands welvaren en een derde heeft een huisje in Frankrijk en is verder ook nogal eens buitengaats. De vierde, dus mijn persoon, werkt niet meer en is niet zoveel buitengaats. Die kan dus bijna altijd. Ik denk dat een aantal van vier redactieleden wel optimaal is. Naarmate je meer mensen in een redactie hebt wordt het moeilijker om een datum vast te stellen.

Onze nieuwkomer, Marianne van Zuijlen, raakt al aardig goed in het metier bedreven en heeft een heel eigen inbreng. (De trufels waarop zij ons de laatste keer op de redactievergadering trakteerde waren zo lekker dat Tom zich over een viertal ontferm-

de). Marianne gaat een voorschriftje maken hoe je met een platte tekst omspringt. Ik heb nog steeds niet door wat dat precies inhoudt en ben dus benieuwd. Zij verzorgt verder het contact tussen de drukker en de hoofdredacteur, die tegelijk de eindredacteur is. En laatst genoemde wordt gelukkig steeds bedrevener in het omgaan met zijn computer, al komen er nog wel eens dingetjes voor waardoor het hapert. Gelukkig heeft hij een buurjongen die zeer bedreven is in het computeren en waar hij een beroep op kan doen als hij er weer eens niet uitkomt. Bravo!

Nu het inhoudelijke deel van de vergadering, dus de agenda. Deze wordt door Tom opgesteld, die ook de vergadering leidt en ervoor zorgt dat deze niet uitloopt. De laatste twee Kouwe Druktes zijn bij De Gans in Amersfoort gedrukt. Er waren wel een paar overgangsprobleempjes. Soms waren de afbeeldingen wel erg klein uitgevallen en

daardoor onduidelijk of soms helemaal weggelaten. De redactie belooft beterschap. En een enkele maal zijn er grotere problemen, bijvoorbeeld wanneer een ijverig redactielid nogal wat chirurgische ingrepen heeft gepleegd in een ingezonden artikel. Waar bemoeit die Minne zich mee, die heeft toch alleen verstand van tegeltjes, kan dan een reactie zijn. Meestal wordt er wel een aanvaardbaar compromis gevonden. En lukt dat niet, de auteurs kunnen zich, zoals in het redactiestatuut staat, altijd verstaan met het bestuur van De Poolster.

Een punt was de laatste maal het declareren van gemaakte kosten. Er is in het bestuur van De Poolster afgesproken dat alleen voor de vergaderingen gemaakte benzinekosten in rekening gebracht kunnen worden. Omdat redactieleden soms ook nogal wat telefoonkosten en kosten van postzegels en e-mailen maken hebben wij voorgesteld ook deze te kunnen declareren. Het zal duidelijk zijn dat we met zijn allen een zuinig beleid voeren.

Nu het laatste nummer van Kouwe Drukte. Binnen de redactie tekenen zich twee groepen af, die ik zou willen noemen de fotophoben en de fotophylen. De eerste groep vindt de tekst belangrijk en vindt een enkel plaatje wel leuk, maar ook niet meer dan dat. Gevolg is: veel bladzijden zonder een afbeelding. De fotophylen,

In memoriam

Vlak voordat ik voor een korte vakantie naar Friesland ging, ontving ik het droeve bericht van het overlijden van Frans de Bruin. De tekst van de rouwkaart luidde: "Met droefheid delen wij u mede, dat na een intens

waartoe ik behoor, voeren als slogan "een praatje bij een plaatje" en stellen de afbeelding meer centraal. Hiermee hangt ook samen dat de artikelen niet te lang mogen zijn. Artikelen van hoogstens drie bladzijden vind ik aanvaardbaar. Bij langere artikelen, van vier of vijf bladzijden, heb ik mijn bedenkingen. Dat wil niet zeggen dat ik daar overwegende bezwaren tegen heb. Het hangt ook erg af van het onderwerp. Maar lange artikelen mogen niet gaan overheersen. We moeten streven naar een gezellig blad!

Nu het volgende nummer van Kouwe Drukte, nummer 24. Het zal wel weer vol raken. Wij hopen dat er weer de nodige kopij zal binnen komen (als u dit leest is dat stadium al weer voorbij). Eigenlijk moet het zo zijn dat Kouwe Drukte een blad is: "Voor Poolsterleden door Poolsterleden". Ik vind dat de bijdragen van redactieleden nu weleens overheersen.

En dan Kouwe Drukte 25. Een jubileumnummer! Daar praat ik hier verder niet over. Daarover leest u op een andere plaats meer. Maar het is wel duidelijk dat we daarvoor ook van veel Poolsterleden een bijdrage verwachten!!!

Minne Iedes Nieuwhof

geleefd leven dat geheel in het teken van de schaats sport stond, onze lieve Heit, schoonvader en trotse Pake is uitgeschaatst".

Zo was het ook, in zijn leven nam de schaats sport en het verzamelen van schaat-

sen een belangrijke plaats in. Frans was lid van De Poolster vanaf de beginjaren negentig. Op onze bijeenkomsten heb ik vaak met hem gesproken, in ons laatste gesprek beloofde ik hem, bij mijn bezoek aan Friesland, eind augustus begin september, dat ik hem zou bezoeken. Helaas heeft het niet zo mogen zijn.

Op 23 september zou Frans de Bruin 79 jaar geworden zijn. Wij willen onze oprechte deelneming betuigen aan zijn familie.

Bart van de Peppel

De voorjaarsbijeenkomst van De Poolster in Sappemeer

Ik heb in spanning gezeten over de te ontvangen leden van "De Poolster" in verband met de mailing, die in mijn ogen toch wel wat laat was verzonden en waardoor diverse leden al afspraken hadden gemaakt. Het was desondanks een gezellige groep van zo'n veertig personen welke tegen 10.30 uur in het Torentje (bijgebouw van de Koepelkerk) zich de koffie goed liet smaken daar de te overbruggen afstand van hun huis naar Sappemeer soms groot was. Omdat tegen

11.00 uur de eerste lezing op het programma stond zijn we naar de Koepelkerk gewandeld. Hier hield Hedman Bijlsma met behulp van een beamer een goed in elkaar zittend verhaal over zijn collectie boeken betreffende de "Zilveren Schaatsen met in de hoofdrol Hans Brinker." Het met zijn prettige vertelstem voorgeschotelde verhaal had onze volle aandacht. Hoe zo'n collectie tot stand komt is verbazingwekkend om te horen, maar hieruit blijkt dat met netwerken veel tot

stand kan worden gebracht.

Over het verhaal van Peter van de Klok over zijn ontwikkeling van de Finn Klapschaatsen en speciaal "Bendie Klapschaatsen" is door een aantal leden vragen gesteld, waarop de nodige antwoorden zijn gegeven, hoewel hij ook op een paar het antwoord schuldig moest blijven. Om geen fabrieksgeheimen bloot te geven? Al met al was er voor beide sprekers veel waardering en kan worden gesproken van een geslaagde morgen. Na de lunch is de groep in tweeën gesplitst voor een bezoek aan de "Historische Scheepswerf", wat voor de een minder geslaagd was dan voor de ander, maar dat hou je nu eenmaal altijd. Bij het bezoek aan het Groninger Schaatsmuseum heeft iedereen zijn eigen mening over de al of niet rolstoelvriendelijke toegankelijkheid/collectie/inrichting en niet te vergeten de ruimte waarin een en ander is opgesteld. Maar de meeste reacties waren positief, wat ik persoonlijk als heel erg prettig heb ervaren. Dit kwam misschien ook nog wel doordat vanwege de warmte er aan het eind van de dag door het Groninger Schaatsmuseum (dus mij zelf) een verfrissing werd aangeboden.

Alex Kampinga (l) in zijn Schaatsmuseum

Al met al een dag waarop ik met een prettig gevoel terug kan zien.

Alex Kampinga

Schaatskampioen Irving Jaffee promootte Camelsigaretten!

De Amerikaan Irving Jaffee was met twee gouden medailles tijdens de schaatswedstrijden de grote man van de Olympische Winterspelen, die in 1932 in Lake Placid werden gehouden.

Vier jaar eerder bij de Olympische Winterspelen stond hij in Sankt Moritz eerste op de 10.000 meter, die moest worden afgebroken wegens snel invallende dooi. De

baan werd verwoest door een föhn. De Amerikanen protesteerden fel tegen het besluit en het Olympisch Comité besloot aanvankelijk hem een gouden medaille te geven, maar nadat de Internationale Eislaufverein (IEV) de uitslag niet erkende werd dat besluit weer ingetrokken.

Maar Jaffee had zijn visitekaartje echter afgegeven. Hij was op 15 september 1906

geboren in New York en van joodse komaf. In Sankt Moritz was hij ingeschreven op alle afstanden. Daarbij bleek dat hij geen sprinter was, want op de 500 meter werd hij twaalfde (45,2), maar op de 1500 meter schoof hij al op naar de zevende positie (2.26,7) en op de vijf kilometer etaleerde hij zijn stayerstalent: vierde in 9.01,3. Slechts tweetiende seconde achter bronzen medaille-winnaar Bernt Evensen uit Noorwegen, de man, die hij op de 10.000 meter nipt zou verslaan.

Vier jaar later bevestigde de Amerikaan zijn talent met twee gouden medailles. Het Amerikaanse Olympische Comité eiste dat er volgens de Amerikaanse reglementen gereden zou worden, omdat men vier jaar eerder de Europeanen ter wille was geweest en volgens hun systeem had gereden. Het I.O.C. ging door de knieën en zo werden de Olympische wedstrijden voor het eerst en het laatst met massastarts gereden en niet met de bekende koppels.

Irving Jaffee en de andere Noord Amerikaanse deelnemers kenden dit systeem door en door. Het ging er nu niet om om zo snel mogelijk te rijden, maar zo tactisch mogelijk. De tijden waren er dan ook naar. Jaffee reed de 5 kilometer in 9.40,8 en de 10 kilometer in 19.13,6, ook toen al een tijd uit lang vervlogen tijden. Als sprinter had hij veel bijgeleerd. Hij won beide keren waarbij hij op de 5 kilometer zijn landgenoten Edward Murphy en William Logan versloeg en op de 10 kilometer de Noorse superschaatser Ivar Ballangrud en de Canadees Frank Stack.

Voor Irving Jaffee betekenden de twee gouden Olympische plakken nationale roem, die op de bekende Amerikaanse wijze werd uitgebuit. Zo verschenen er hockeyschaatsen onder zijn naam. Twee jaar na de Spelen in Lake Placid verloor hij zijn amateurstatus, toen hij in reclamecampagnes ging optreden. Zo figureerde hij voor Camel Costlier Tobaccos in advertenties, die onder andere in The Literary Digest van maart 1934 verschenen en was hij in 1947 nog de publiekstrekker in een grote reclamecampagne van Gillette scheermesjes. Hierin werd hij aangekondigd als "de ongeslagen wereldkampioen schaatsen." Ook verschenen er luciferdoosjes met afbeeldingen en levensbeschrijvingen van de Olympische kampioenen.

"DON'T LET ANYBODY TELL YOU THAT RUNNING AN OFFICE DOESN'T TAKE HEALTHY NERVES, TOO. MR. JAFFEE"

Irving Jaffee, Olympic Speed Skating Champion, says:

"It takes healthy nerves and plenty of them to be an Olympic skating champion. I find that Camels, because of their sweet tobacco, are mild and healthy to smoke. And, what I want more for nerves is to have a healthy day every day with Camels."

John W. Groat, Office Manager, who hails from Detroit, Mich., says:

"An Olympic skater spends much more healthy nerves, but a man can't handle a rough office job without healthy nerves either. Many hours of nagging details and a heavy load of work all tell on the nerves. I smoke Camels usually... all day long... and never have to think of nerves. At the same time, Camels have the finest flavor I have ever known."

How are Your Nerves?

If nerves are a problem with you, check up on all your habits that may affect them—your eating, your sleeping, your recreation. And get a fresh slant on your smoking by trying Camels. Much to be heard about tobacco quality, so always remember this:

Camels are made from finer, more expensive tobaccos than any other popular brand.

Note the way "edgy" nerves become a thing of the past. You can smoke more than ever, without a sign of "edge-arty" aftertaste. You'll be delighted to find that Camel's sweeter tobaccos do make a difference—in your taste and to your nerves!

Camel's Costlier Tobaccos

Vooral de Camel advertentie was opmerkelijk. De populaire sportman, die met deze campagne zijn Olympisch amateurstatus opgaf, zei in de opmerkelijke advertentie: *“Je hebt gezonde zenuwen en veel wind nodig om een Olympisch schaatskampioen te worden. Ik vind dat Camels, door hun goede tabakken, mild en goed van smaak zijn. En, wat voor een topatleet zelfs nog van groter belang is, ze winden je zenuwen*

nooit op.”

In 1948 zou Jaffee nog als coach van de Amerikaanse schaatsploeg naar de Winter spelen in Sankt Moritz komen. Drie en dertig jaar later – in maart 1981 – overleed de Olympische kampioen in het Californische San Diego.

Ron Couwenhoven

Klunen en kluunbruggen (2)

De kluunbrug van de IJclub *Voorwaarts* onder de N 201 Hilversum-Haarlem (nabij de zeilschool) in de ringvaart van de Vinkeveense en Proostdijerpolders.

Lang: 54 m. Breed: 1.00 m. Hoogte lage duiker: 1.50 m. Breed: 4.25 m.

Kosten ca. f 8500.--, verdeeld over de IJclub *Voorwaarts*: 55 % en het Recreatieschap Vinkeveense Plassen: 45 %.

Arbeid: vrijwilligerswerk.

Verwezenlijkt: 1988.

Het was tijdens de schaatswinters 1985 en 1986 dat wij voor de zoveelste keer voor een viaduct of brug stonden waaronder geen of alleen onbetrouwbaar ijs lag. Klunen dus, je wilt verder, maar als zo'n knelpunt, om in het jargon te blijven van de Technische Commissie Toerschaatsen van het Gewest Noord-Holland/Utrecht, onder de drukste provinciale weg van de Randstad ligt, dan is dat een gevaarlijke oversteek. Nog afgezien van het feit dat het ijs aan weerszijden van die lage duiker door stroming ook altijd onbetrouwbaar is. We 'beslisten' dat er praktische oplossingen gevonden moesten worden die niet alleen voor de Vinkeveners, maar ook voor het grote toerschaatserspubliek een uitkomst zouden zijn. Want als de plannen die wij hadden verwe-

zenlijkt konden worden, dan waren die alleen haalbaar als zij pasten in toerschaatsroutes en zo het recreatieve schaatsen van dienst zouden kunnen zijn.

Maar hoe staan de twee ijsclubs *Voorwaarts* en *V.I.O.S* in het Vinkeveense, die bij schaats- tochten samenwerken/concurreren met zuster ijsclubs uit de regio, hier tegenover?

In de voortvarendheid van deze twee ijsclubs hadden wij niet zo'n groot vertrouwen. We waren van mening dat we het grote publiek achter de plannen moesten krijgen. Een ingezonden stuk in de plaatselijke kranten dus. We somden alle argumenten op die van belang waren: de eerder genoemde gevaarlijke oversteek, het be-

lang van goede en veilige schaatsroutes, we haalden de Trop-nota van de provincie Utrecht erbij (waarin niets stond over het recreatieschaatsen), we stelden dat het Recreatieschap veel deed voor de watersport, maar niets voor de schaatssport en zo ging het nog een tijdje door. Ook het waterschap en de gemeente werden er bij betrokken.

We eindigden met: *“Kom op ijsclubs en overheden, doe wat voor de vele schaatserers in de wijde omgeving en zorg ervoor dat in de toekomst de gemeenten in De Ronde Venen ook door middel van een betrouwbare ijsweg met elkaar verbonden zullen zijn.*

Onderstaande groep enthousiaste schaatserers is te allen tijde bereid verder mee te denken om het geheel te realiseren.”

Toon Kolenberg, mede namens Sjani Bon, Piet Kolenberg, Hans van Vliet, Anneke Wortel, Cees en Rina Koper, Nico Kroon, Wout en Plonia Zaal (deze namen staan voor het woord 'WIJ', ik zou ze schromelijk te kort doen door ze niet te noemen).

De week na plaatsing kwam er via een ingezonden stuk al een reactie van IJclub Voorwaarts. Het bevestigde onze pessimistische kijk op deze ijsclub, want na eerst enige borstklopperij werden er allerlei mogelijke bezwaren aangehaald. Men zegt wel eens: als er twee redenen zijn dan is er ook altijd nog wel een derde. Het waren er nog veel meer. Het eindigde met: *“Wij zijn jullie dankbaar voor de moeite die jullie je getroost hebben om de diverse problemen*

op een rijtje te zetten. Wellicht kunnen we samen tot een slotconclusie komen. Namelijk dat het mogelijk is om te zeggen hoe het zou moeten, maar moeilijk om het uit te voeren. Niettemin, de problematiek heeft en houdt onze belangstelling”.

Aldus de voorzitter van IJclub Voorwaarts. En daar konden wij het mee doen. Maar toen!

De reacties van bewoners van Vinkeveen waren zeer positief en nog belangrijker, onze 'noodkreet' werd opgevangen door het Recreatieschap Vinkeveense Plassen.

Zij zagen de positieve kanten van het plan, gingen met ons praten en sleepten IJclub Voorwaarts er met de haren bij.

Uiteraard kwam de vraag aan de orde: wie zal dat betalen. Even dreigde alles af te ketten. De IJclub Voorwaarts verlangde een grotere geldelijke bijdrage van het Schap, het Schap op zijn beurt verlangde inzage in de geldelijke reserves van de IJclub. Uiteindelijk werden de kosten verdeeld (zie kader hierboven).

Ook werd op schrift gesteld dat IJclub Voorwaarts eigenaar werd van de kluunbrug en garant zou staan voor het onderhoud en dat het Schap zich zou verplichten tussen 1 november en 15 maart van enig lopend jaar een man en een vaartuig beschikbaar te stellen voor het aanbrengen en het verwijderen van de kluunbrug.

Het Schap zorgde ook voor de benodigde vergunningen en ontheffingen bij provincie, hoogheemraadschap en gemeente.

Alleen... een kluunbrug alleen zou niet vol-

doende zijn. Door de grote diepte van de Noordplas vriest deze zelden dicht. Daardoor is er altijd een sterke stroming in de omliggende wateren.

Bij bruggen en duikers is deze het sterkst, dus ook bij de lage duiker waar de kluunbrug zou komen. Een stroomkerend schot was dus noodzakelijk omdat al ruim vóór de duiker het ijs zeer onbetrouwbaar is. Ook dat werd geregeld. Er kwam nog een plezierige verrassing.

Zo'n vijfhonderd meter ten noorden van de kluunbrug in dezelfde ringvaart is er een nauwe doorgang onder een vaste brug in de Baambrugse Zuwe. Dit gedeelte behoort tot het 'water' van IJclub V.I.O.S.

De provincie Utrecht wilde niet achterblijven met de plannen van het Recreatieschap en stelde op eigen initiatief voor om

ook daar een stroomkerend schot te plaatsen. In samenwerking met IJclub V.I.O.S. werd ook dit geregeld. Ook dit schot gaat bij beginnende vorst omlaag.

Hulde aan het Hoogheemraadschap, want het is nogal wat als 'vreemden' zomaar de waterhuishouding en doorvaart willen gaan regelen.

Ieder jaar dus, vóór de winter wordt de kluunbrug van IJclub *Voorwaarts* opgehangen en daarna verwijderd. Belangrijk is dat het voor de winter gebeurt. Na ijsvorming is dat niet meer mogelijk. Bij ijsvorming gaan de twee stroomkerende schotten omlaag en na de winter omhoog.

Tenslotte nog enige technische gegevens. Het houten loopgedeelte van de brug zit net boven de waterlijn. Het betreft 12 schot-

ten die worden gedragen door 26 stalen beugels. Aan weerszijden zit een ijzeren leuning op borsthoogte.

Het zal duidelijk zijn dat dit maar een korte weergave is van alle voorbereidingen en werkzaamheden die nodig waren om dit alles te realiseren. En zonder de werkelijk fantastische hulp van een aantal overheden was dit ook nooit gelukt.

In het boek *Op smalle ijzers, het ontstaan van het schaatstoerisme en de historie van de natuurijsskissiekers* van Ron Couwenhoven en Huub Snoep staat op bladzijde 162

een mooie foto van de kluunbrug onder de N 201. Het bordje Klûnbrug zit aan het stroomkerend schot.

Op bijgaande foto in dit verhaal ziet men hoe tijdens de opening van de schaatsvoorzieningen het stroomkerende schot van IJscclub *V.I.O.S.* wordt neergelaten. Links ziet u de toenmalige secretaris Albert van Rijn en rechts voorzitter Bertus van Greff. Dat gebeurde tijdens een feestelijke opening van het geheel.

Toon Kolenberg

Ouwe jongen

Mijmeringen bij een logboek over de Elfstedentocht van 1963

De belangstelling van de media voor de Elfstedentochten is in de loop der tijden sterk toegenomen. Tegenwoordig kunnen wij het gebeuren tijdens een elfstedentocht zelfs voor de TV op de voet volgen. Voor de niet-deelnemers is dit een compensatie waar je graag een snipperdag voor over hebt. En niet-deelnemers zijn bijvoorbeeld zij, die eigenlijk wel gewild hadden, maar eenvoudig de kwaliteiten daarvoor niet hebben (zoals ik), zij, die niet mogen en door tegenstribbelende ouders, vrouw en soms zelfs kinderen tegengehouden zijn, en tenslotte de beklagenswaardigen die op de drempel van het elfstedenwalhalla staand uitgeloot werden.

Na een elfstedentocht (er zijn er die elfstedentocht met een hoofdletter schrijven) verschijnen de kranten en tijdschriften, verlicht met foto's van beijsde al of niet

klûnende deelnemers en andere sfeerfoto's, sommige met speciale edities. Daarna volgt het grotere werk in de vorm van meer of minder lijvige boekwerken, soms logboeken genaamd. Een speciale categorie vormen de brouwsels van deelnemers en een nog specialere groep de werkjes van vrouwelijke deelnemers of voor kinderen.

Voor verzamelaars van dit soort drukwerk een waar eldorado! Nu is veel van wat op de markt over de recentere elfstedentochten verscheen vaak niet moeilijk te bemachtigen, hoewel het één toch weer gemakkelijker dan het andere. Wil je bijvoorbeeld alles hebben over wat er in de meer lokale kranten over de laatste drie elfstedentochten verscheen dan zal je nog heel wat af moeten scharrelen. Maar dat maakt verzamelen natuurlijk zo leuk! Een

doorgewinterde verzamelaar hoorde ik dit spul hooghartig karakteriseren als pulp. Maar de jonge verzamelaar met een vooruitziende blik moet zich realiseren dat veel van wat nu nog gemakkelijk te bemachtigen is over enige tientallen jaren even schaars en kostbaar zal zijn als de boeken die in vroegere jaren over dit onderwerp verschenen. En laat moeder de vrouw dan maar mopperen over al die troep die manlief nu weer op de kop getikt heeft. Waar berg je het in vredesnaam allemaal?!

De literatuur over vroege elfstedentochten is veel schaarser. Toch is er al vanaf het begin relatief veel over dit gebeuren geschreven. Begrijpelijk. Een elfstedentocht was toen even sensationeel als tegenwoordig een reis naar de maan. Een keuze uit de literatuur over dit onderwerp vind je onder meer in Boek & Zopie van Anrie Broere dat in 1999 verscheen. Natuurlijk hoopt iedere verzamelaar van elfstedentochtliteratuur nog eens een origineel exemplaar van het boekje van Hoekstra over de Elfstedentocht van 1909 op de kop te tikken, maar de meesten zullen zich tevreden moeten stellen met de reprint die in de tachtiger jaren is verschenen. Ook het boekje over Jan Ferwerda dat in 1912 verscheen is een schaars artikel.

In de latere jaren verscheen er weinig op elfstedengebied. Maar dat veranderde na 1940. Zo verschenen in 1940 het boek van J.P. Wiersma over de Elfstedentochten van 1890-1940, in 1947 het boek van Kaay, die aan de tochten van 1929, 1940, 1942 en 1947 had deelgenomen en in hetzelfde

zelfde jaar dat van Adriani Engels over de elfstedentochten. In de vijftiger jaren diende een nieuwe generatie van schrijvers zich aan, waarvan de meest prominente Fenno Schoustra en Lolkama zijn.

Eerstgenoemde schreef onder meer een moeilijk te bemachtigen logboek over de Elfstedentocht van 1956, en een logboek over die zware tocht van 1963 die door Reinier Paping werd gewonnen. Dat logboek van 1963 dat ik recentelijk kon kopen en waarmee ik wil besluiten vormt de aanleiding voor dit stukje. Al bladerend viel het mij op dat de schrijver er een opdracht in geschreven had: *“Voor mijn vriend Gerrit Bestebreurtje ter herinnering aan een prettige tijd tussen twee Elfstedentochten 1956-1963. Schoustra”*

Bedoeld is Ger Bestebreurtje die ook nog eens een paar jaar lid van de kernploeg was en die evenals Schoustra als journalist werkzaam was. Hij is ook de schrijver van Heya Keessie dat in 1969 verscheen. Wat mijn aanschaf dubbel interessant en tot een unicum maakte was de begeleidende brief bij dit boek die begint met de aanhef: *“Beste Gerrit! De ouwe elfstedenrot”*.

Schoustra vraagt wanneer Gerrit het boek in zijn krant gaat bespreken hij er wel begrip voor moet hebben dat er zoveel advertenties in staan, maar dat het anders *“niet mogelijk zou zijn geweest het op de markt te brengen tegen zulke lage prijzen (intekenprijs fl. 3.00, verkoopprijs nu fl. 4.00, een krats nietwaar).”* Hij besluit met *“Ouwe jonge, doe de groeten aan je vrouw, die ik niet ken”* en met vermelding van zijn biljart-

Bestebreurtje

Schoustra

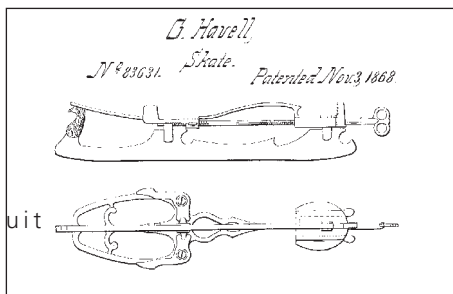
gemiddelde, op dat moment: 2.60. De titel van dit artikeltje "Ouwe Jonge" werd zoals je begrijpt aan deze brief ontleend. Ouwe Seun zou een goed Leeuwarder equivalent voor Ouwe Jonge geweest zijn.

Minne Iedes Nieuwhof

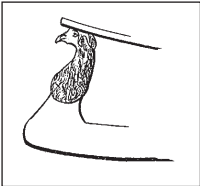
Gevleugeld patent

Deze aflevering in de serie patenten gaat over het patent van George Havell uit Newark, New Jersey. Havell vroeg een patent aan voor een verbetering van de klemmen om de schaats aan de schoen te bevestigen. De verbeterde zijklemmen en een soort Shirley hakklem worden centraal bediend door een lange schroef met vaste sleutel op de hak van de schaats. Als je de schroef aandraait gaan de zoelklemmen open en ook de hakklem open. Bij het

opendraaien is er een omgekeerde, dus sluitende reactie. Het Shirley patent dateert

1859 en werd in 1861 verbeterd. Het is toegepast op de zogenaamde Hawkins skates met open en gegoten voetstapel. Terug naar de schaats en het patent van Havell van 1868. Een opvallend detail op deze schaatsen is de vogelkop.

De vraag is of de vogelkop gemaakt is van ijzer, brons of messing. We zullen er waarschijnlijk nooit achterkomen, maar je

weet maar nooit of dit type nog eens opduikt. Wanneer de kop niet uit één stuk gegoten is, moet er gesoldeerd worden. Dit roept dan weer vragen op hoe solide dit gebeurd is. Autogeen lassen of hardsoldeeren is al een heel oud ambacht. Het is een methode om twee metalen voorwerpen door versmelting met elkaar te verbinden, waarbij gebruik gemaakt wordt van een hete vlam en materiaal wordt toegevoegd om de metalen te verbinden. De brander wordt meestal gevoed met een acetyleen-zuurstof mengsel. Acetyleen is sinds 1836 bekend. De term autogeen lassen komt van het Franse *soudure autogène* en werd uitgevonden en ingevoerd door Desbasseyns de Richemont. Maar wist u dat deze methode al in 1840 toegepast werd? Zolang solderen ze al met koper. Hiervan worden we echt wel gelukkig, want nu zijn ineens veel oude en gerestaureerde schaatsen weer origineel. Hiermee wil ik aangeven dat schaatsen, waarvan we aanvankelijk dachten dat ze vrij recent gerestaureerd zijn – of waar anderszins

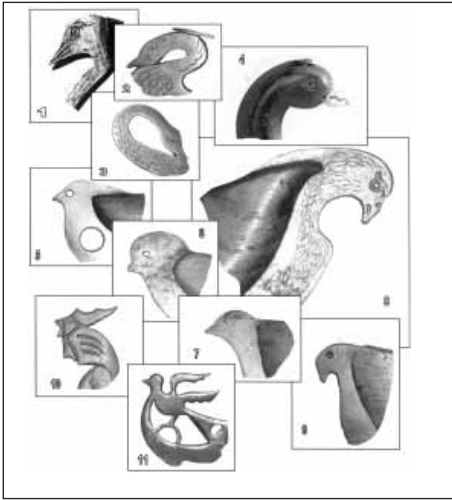
mee “gerommeld” is – nu waarschijnlijk wel origineel gemaakt zijn.

Terug naar de vogelkop. Schaatsen met een vogelkop kennen we in Nederland ook. Bij het fotograferen van diverse collecties van verschillende verzamelaars ben ik naast de zwanenschaats een groot aantal schaatsen tegengekomen met een gestileerde vogelkop. Het is opvallend dat voor dit soort bewerkingen bijna alleen schaatsen van het Ouderkerker model gebruikt zijn.

Dit is een schaats die in alle eenvoud pure kracht uitstraalt en bijzonder goed past bij de korte baan met het explosieve schaatsen. Een in de schaatswereld unieke combinatie.

Ik heb eens zo'n zestig Ouderkerkers naast elkaar gelegd (met behulp van foto's) en de vogelkoppen vergeleken. Er zijn vogelkoppen bij die zoveel overeenkomsten vertonen dat ze kennelijk in serie gemaakt zijn. Er zijn er met soeverein (opgeboorde) gaten, met geveilde en gezaagde koppen. Het mooiste is dat er overeenkomsten zijn in koppen terwijl de schaatsen van verschillende schaatsenmakers zijn. Ook zijn er schaatsen van hetzelfde model met en zonder vogelkop. Er zijn meer dan vijftienvintig vogelkopjes op Ouderkerker modellen. Dit soort schaatsen, met zo'n uitstekend ijzer aan de voorzijde leent zich uitstekend om er een leuke vogel op te maken! Het is me gelukt om een leuke compilatie te maken van wat vogelkopjes.

Zo terloops sprak ik over zwanenschaatsen en heb inmiddels circa 45 paar in vele uitvoeringen op de foto. Als je deze vergelijkt

weet je helemaal niet meer wat je moet denken. Daarover wil ik het de volgende keer eens hebben.

Ed Braakman

Bronnen:

- www.wikipedia.nl - de vrije internet encyclopedie

- Schaatsmuseum Hindeloopen

Compilatie vogelkopjes

Een reactie op de vraag van Teun Wanink

Op 23 december 1938 publiceerde de Alkmaarsche Courant het volgende bericht:

De Elfstedentocht uitgesteld

Waarschijnlijk op donderdag 29 december Naar wij vernemen heeft het Centraal Bestuur besloten den Frieschen Elfstedentocht, welke a.s. zaterdag was uitgeschreven, uit te stellen tot donderdag 29 december. De inschrijving voor deelneming aan dezen tocht, zoowel wat de wedstrijd als de toeristenklasse, blijft open.

Voorzitter mr. Hepkema deelde mede dat het ijs op de hele route in prima conditie is en dat dit ook niet de reden is, dat de tocht werd uitgesteld.

De reden was gelegen in het feit, dat op vele gedeelten van de route de sneeuw, welke gedurende de laatste twee dagen in flinke massa gevallen is, wel tien à vijftien

centimeter dik ligt.

In Leeuwarden, Dokkum en Sloten was de route wel geveegd, maar elders niet. Een beroep op de minister de banen in werkverschaffing te laten schoonmaken werd afgewezen.

Tot zover dit bericht.

Kort daarop stelde koningin Wilhelmina 8000 gulden beschikbaar om daarmee baanvegers aan te stellen. Voorwaarde van de koningin was dat deze baanvegers gekozen werden uit het grote leger werklozen, zodat zij wat extra's konden verdienen.

De opmerkelijke geste van de koningin had echter geen effect. Donderdag 29 december meldde de Alkmaarsche Courant:

De Elfstedentocht moet voorlopig uitgesteld worden.

Wegens den ingevallen dooi zal de Elfstedentocht donderdag niet kunnen doorgaan en voorlopig uitgesteld moeten worden. Door het smelten van de sneeuw staat er te veel water op het ijs. Het Centraal Bestuur kan geen andere datum vaststellen.

De ingekomen inschrijvingen blijven ge-

handhaafd.

Het kwam er die winter echter niet meer van, want de vorst keerde niet terug. De tocht werd dus tweemaal officieel uitgeschreven, eenmaal uitgesteld en toen afgelast.

Ron Couwenhoven

IJsspelen (3): werpspelen

Dit deel over spelen op het ijs gaat over een aantal spelen waarin het werpen met ballen, stenen of houten blokken centraal staat. De meeste informatie heb ik gevonden over spelen als kootschieten en pikschieten in een aantal dorpen in Friesland, en het ijsbalgooien en ijsballen in resp. De Rijp en Graft. Uit de rest van Nederland ben ik slechts twee gegevens uit de provincies Groningen en Drente tegengekomen. In de provincie Groningen was in 1961 het "kaaiebakken" dat alleen op het ijs werd gespeeld, nog in zwang. Een krant uit 1978 bevatte een foto van het "blokgooien" op de Noord-Willemsvaart in het Drentse Bovensmilde.

Herkomst

Van alle werpspelen is niet te achterhalen waar en wanneer ze zijn ontstaan. Uitspraken als dorpsvermaak [in De Rijp] van oudsher, vanaf mensenheugenis, er zijn zeer oude ballen in gebruik en dat bewijst hoe oud het spel wel moet zijn, hebben een hoog natte vinger gehalte. Een heel mooie verklaring is ook dat de Rijper ijsballen nog uit de tijd van de walvisvaart stamden. De bemanning van in het ijs vastgevroren walvisvaarders zou al aan ijsbalgooien hebben gedaan. Ook de bewering dat het ijsbalgooien in De Rijp een vorm is van klootschieten en al in de 17e eeuw keuren (politieverordeningen) in Noord-Holland verboden op o.m. klootschieten bevatten is niet als hard bewijs te gebruiken.

Le Francq van Berkhey en Ter Gouw die in resp. Natuurlyke staat van Holland (1773) en De volksvermaken (1871) veel informatie geven over allerlei vormen van spel en vermaak, besteden geen noemenswaardige aandacht aan werpspelen op het ijs.

Het lijkt weliswaar niet onlogisch dat "land" spelen die daarvoor geschikt waren ook op het ijs werden gespeeld.

Spelers

Uit de bronnen tot circa 1980 valt op te maken dat de spelers in eerste instantie vooral ouderen waren. De foto's bij deze bronnen bevestigen dit beeld. Het is meestal een vaste groep mannen, die vanwege de vorst geen werk hebben. Als er geen ingevroren schippers, vissers, tim-

merlieden, schilders meer zijn dreigen de ijsspelen uit te sterven. Een beschrijving van het piksjitten (pikschieten) in Akkrum noemt dat het spel al jaren niet meer wordt gespeeld omdat schippers en vissers, de uitblinkers in het spel, er bijna niet meer zijn. De andere spelers hebben ook meestal 's winters wel werk.

Twintig jaar later blijkt echter zowel in Friesland als in De Rijk de animo voor de ijsspelen toe te nemen, ook bij jongeren.

Keatsjen/kjetsjen (kootschieten)

Waar: Genoemd worden Akkrum (in 1977 niet meer), Terhorne, Grou en Warga.

Hoe: Gemiddeld 80 à 100 koten werden in een rij op het ijs gezet en met een bal werd geprobeerd zoveel mogelijk koten aan het eind van de rij omver te gooien.

Het spel lijkt eenvoudig, maar het vergt concentratie om precies te kunnen gooien.

De bal maakt op het ijs vaak vreemde capriolen. De bal was van eiken- of essenhout, zo'n 30 duim lang en 8 duim dik, aan de uiteinden wat afgerond en afgeplat. Soms was er in de lengte een gat in geboord waar lood in gegoten werd om de bal meer gewicht te geven.

Het spel kent plaatselijke varianten en spelregels, en wordt ook op het land gespeeld.

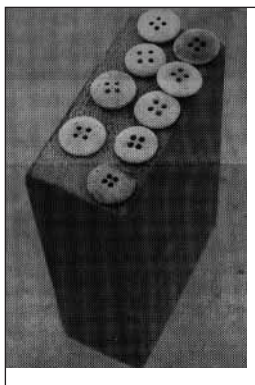
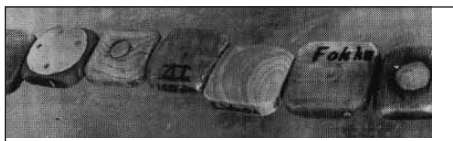
Piksjitten

Waar: Genoemd worden Akkrum, Workum, Eernewoude, Warga, Grou, Toppenhuizen en Uitwellingerga (nog in 2004!).

Hoe: Vroeger veel door jongemannen op zondagmiddag. Met een dikke steen, de

"pikstien", die gemakkelijk in de hand lag en goed rolde, proberen een baksteen waarop elke deelnemer een cent had gelegd met de munt naar boven, om te gooien.

Het spel kent plaatselijke varianten en spelregels, en wordt ook op het land gespeeld.

Ijsbalgooien

Waar: De Rijp.

Hoe: Eén van de omstreeks 1960 bestaande rondjes was vijf à zeshonderd meter lang en daar kwam het vooral aan op kracht. Enkele gooiers presteerden het om de afstand in één keer te overbruggen. Het tweede rondje deed ook een beroep op het inschattingsvermogen van de gooiers. Aan het einde van de jaren zeventig werd een derde rondje in gebruik genomen. Inmiddels bestaan er nog meer rondjes.

Rond de trefpalen ontstond vaak de grootste hilariteit als - vaak door overmoed - van een meter afstand de paal ruimschoots werd gemist. Het kwam niet zelden voor dat de gooier die één of twee gooien achter lag alsnog met de eer ging strijken. Het (leed)vermaak werd nog groter als het spel werd gespeeld bij invallende dooi en de deelnemers een nat pak opliepen door het opspattende water van de neervallende ballen of bij het gooien uitgleden.

Ijsballen

Waar: Graft

Hoe: Een willekeurig aantal deelnemers legt geld met de munt naar boven op een halfronde, circa 2 cm brede plaatijzeren

band op het ijs. Vanaf de streep, ongeveer 50 meter vanaf de halve hoepel, gooien de mannen met een bal naar de hoepel. Als het raak is slingert het geld van de band. De munten die met "munt" naar boven liggen zijn voor de succesvolle werper. De centen met het kruis naar boven worden weer op de band gelegd. Als de bal van iemand wordt geraakt moet alle "verdiende" geld aan deze werper afgestaan worden. Nadeel is dat "grootverdieners" de neiging zullen hebben om de bal in de wal-lekant of op een beschut plekje te werpen, om minder risico te lopen om getroffen te worden door een andere bal. Het spel wordt daardoor zeer langdradig.

Ontwikkelingen

Het keatsjen/kjetsjen (kootschieten), piksjitten (pikschieten), ijsbalgooien, ijsballen, kaaikbakken, blokgooien en alle andere spelen op het ijs hebben alle kenmerken van echte spelen. De regels zijn niet op schrift gesteld, zijn nauwelijks uitgewerkt, tijdsduur en aantal spelers wisselen per keer, en er is geen scheidsrechter (nodig). Van plaats tot plaats komen daardoor globaal overeenkomstige vermaken in verschillende varianten voor, met deelnemers die vrijwel uitsluitend uit de lokale omgeving afkomstig zijn. Ook het pikschieten in Warga is een spel gebleven, hoewel rond 1977 de spelregels op papier gezet zijn. Het Wargaster piksjitten, nieuw leven ingeblazen door de komst van twee Eernewoudsters, is een combinatie van het spel van Grou, Eernewoude en Warga.

In Toppenhuizen en Uitwellingerga wordt niet alleen met zorg gekeken naar de terugloop van de animo voor het spel, maar wordt ook actief geprobeerd de belangstelling te vergroten. Zo werden de spelregels vastgelegd, werd een aanmoedigingsprijs in het leven geroepen, werden de nieuwe dorpsbewoners in contact gebracht met het piksjitten en reserveerde ijsclub "Rept U" een deel van de ijsbaan voor het piksjitten. En niet onbelangrijk, er is voor gezorgd dat er duizend echte centen beschikbaar zijn om de traditie levend te houden ...

Of met het houden van het Fries kampioenschap in 1997 op het smeltende ijs in Eernewoude het piksjitten de stap gezet heeft van spel naar sport is maar de vraag. Bij het piksjitten is een verschuiving geweest van het gebruik van stenen en een baksteen als pik naar het gebruik van houten blokjes waarmee de pik, het grotere blok, geraakt moet worden.

In De Rijp zijn tussen 1960 en 2000 ook veranderingen in het ijsbalgooien te zien. In 1960 kocht sigarenwinkelier Berkhout de ijsballen voor f 200, en verwierf daarmee ook het recht van koek en zopie op de Gouw.

De ballen waren voor het grootste deel houten ballen, daarnaast waren er ook ballen van zenen. Experimenten met andere grondstoffen om goedkopere nieuwe ballen te kunnen maken liepen op niets uit.

De verhuur van de ballen bracht weinig op, want alleen de verliezers hoefden te betalen. Bovendien was het "korsie" voor de winnaar voor rekening van de ballenexploit-

tant.

Tot in de zestiger jaren werd veelal in groepjes van drie of vier man gelopen. Bij de variant met vier spelers werd vaak "twee aan twee" gegooid en waren maar twee ballen in het spel. Het spel kende twee winnaars en twee verliezers. Bij het gooien met drie man waren drie ballen onderweg. Alleen de verliezer betaalde. De winnaar en de "vrijspeler" hoefden niets te betalen. Al snel werd ingesteld dat iedere deelnemer moest betalen.

Rond 2000 waren de ballen in bezit van de Rijper IJclub. Met een café is de afspraak gemaakt dat de ballen in het café moeten worden afgehaald (en teruggebracht). Alle ballen zijn van hout en gelijk in grootte en gewicht. Eén rondje is afgeschaft vanwege het gevaar voor de vele schaatsers, maar aan de andere kant zijn er veel nieuwe rondjes bij gekomen. En het ijsbalgooien gaat niet meer om een "korsie" voor de winnaar, maar om een heuse wisselbeker.

Marianne van Zuijlen

Enkele bronnen:

- *Eric Berkhout. Het Rijper ijsbalgooien. Een nieuwe chronyke 16:4 (1999) p. 144-148*
- *Westfries Dagblad 24 januari 1940*
- *Leeuwarder Courant 21 januari 1997*
- *H.P. Moelker. Oude spelen in ere gehouden. Noord-Holland (z.j., maar na 1984)*
- *M. Bakker. Akkrumer Almenak. Ljouwert: Fryske Akademy, 1977. Akkrumer folklore en bernespultsjes, p. 169-198*

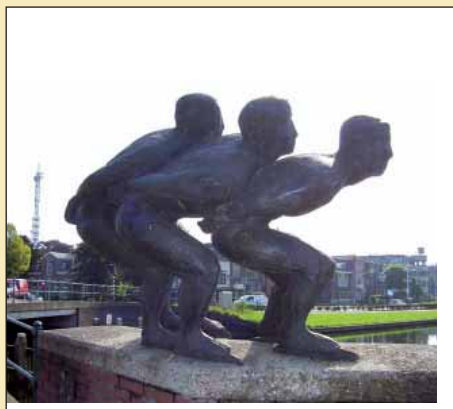
Vitrine

voorjaarsoverleg van directeuren
Kampinga en Bootsma

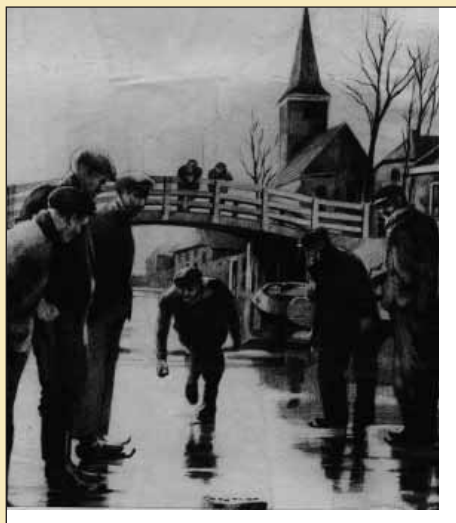
Locher Krulschaatsen,
collectie Anrie Broere

De schaatsenrijders, Woerden

Hobbe Baerdts van Sminia
al in 1896 op Noren

advertentie Sonnema Beerenburg

zie Staatsbibliotheek

Ijsklompen of Botkloppers, ca. 1850.
Collectie Anrie Broere

De stellietschaats

Het artikel over de keramische schaats in de vorige Kouwe Drukke eindigde met de belofte wat nader in te gaan op de stellietschaats. Bij het lezen van deze naam denkt u misschien aan een geheel nieuw type. In dit opzicht moet ik u teleurstellen, de stellietschaats is alleen maar een experiment met een nieuw soort glij-ijzer.

An de bron van dit experiment stond de hoofdopzichter van de voormalige kolenmijn *Maurits*, Jacob de Koning, die in 1981 overleden is. Hij had wat met schaatsen, want hij heeft er twee octrooien op gekregen en 8 (!) octrooiaanvragen ingediend. Maar niet alleen de schaats had zijn belangstelling, ook aanverwante zaken hadden zijn aandacht. Zo heeft hij ooit ook eens een werkwijze voor het vervaardigen van een ijs-schaats, diverse apparaten voor het slijpen en een zelfklemmende ijshoes bedacht. Zijn vrouw en zijn dochter wisten daar (in het begin van de negentiger jaren) nog heel wat over te vertellen: *Zolang als we getrouwd zijn geweest ging hij 's ochtends pas om drie, vier uur naar bed. Om half acht moest hij weer beginnen.* De dochter vult aan: *Mijn vader was een zeer inventief man. Hij kwam als veertienjarige in de mijn, werd al gauw als begaafd geselecteerd en hij mocht een opleiding volgen op HTS-nivo. Zijn uitvindingen zijn de gehele wereld overgegaan, want naast zijn uitvindingen op schaatsgebied heeft hij zich hoofdzakelijk bezig gehouden met de mijnbouw. Vijf- en veertig octrooien heeft DSM aan hem te danken. Al die uitvindingen werden eigendom van het bedrijf. Bij de sluiting van de mijn *Maurits* heeft hij gezegd: "Nu ga ik eens iets anders doen waar DSM niks mee kan."*

De Koning koos als glij-ijzer voor zijn nieuwe schaats (zelf noemt hij het rij-staal) stelliet, een harde legering van kobalt, chroom en wulfraam. Bij de keuze van stelliet ging hij uit van de theorie dat schaatsen gemaakt van een slecht warmtegeleidend materiaal goed zullen glijden. Stelliet voldeed volgens hem aan deze eis. Mevrouw Jacobs wist zich nog goed de experimenten met de stellietschaats te herinneren: *Mijn man heeft eind jaren zestig proeven gedaan op het ijs met een "ding" zoals zij het omschrijft (een soort slee?) met twee poten, met aan elke poot een schaats. Een schaats van stelliet en een met een "gewoon" rijstaal. In het midden zat een bevestigingspunt en zo trokken we het "ding" voort. De schaats die het beste gleed raakte dan voor, en dat was die van stelliet. We zijn toen nog een keer door het ijs gezakt, want vader kon niet wachten tot het hard genoeg vroom.*

Deze stellietschaatsen zijn ook nog door (top)schaatsers getest in de praktijk. Op verzoek van De Koning hebben enkele toppers ze geprobeerd. Zijn dochter zegt: *Ard Schenk durfde de schaatsen niet te proberen. Hij was bang dat het slecht was voor zijn conditie of zo (?). Jan Bols deed het wel, maar die was niet tevreden. Hij had problemen in de bochten. Mijn broers rijden er nog steeds op.*

Haar broer Henk de Koning daarentegen is tevreden over de schaatsen van zijn vader: *Je glijdt inderdaad langer door dan anderen. Ze draaien wat makkelijker op het ijs, dus je moet vlakker slijpen. Het is hard metaal, het roest niet, dus je hoeft ze niet droog te maken en slijpen is veel minder vaak nodig.*

De schaatsen hebben verwisselbare roeden: met brede ijzers voor zacht ijs en smalle voor hard ijs. De roeden (buizen met daarin het glij-ijzer) kunnen worden verwisseld door een magnetische sleutel dwars door de zool van de schoen te steken en daarmee de bouten vast of los te draaien. Het hier afgebeelde paar van de zoon van De Koning, J.A.de Koning, heeft helaas geen verwisselbare roeden. Volgens de zoons bestaat er geen compleet paar met verwisselbare roeden meer. Er zijn alleen

nog wat losse onderdelen beschikbaar.

De Koning ging zeer precies te werk en heeft de verschillende onderdelen met zilver aan elkaar gesoldeerd.

Bij welke hardheidsfactor moet je de roeden verwisselen? De Koning had hiervoor de volgende oplossing bedacht. Een schaatscoach meet de hardheid van het ijs om vervolgens, rekening houdend met het gewicht en de voorkeur van de schaatser, ijzers uit een grote doos te pakken met de optimale breedte en het juiste profiel. Dit klinkt wat amateuristisch, en misschien was het dat ook wel. Feit is dat de stelliet-schaats nooit in productie is genomen.

De Koning had zich heel wat voorgesteld, ook financieel, van deze schaats. Helaas bleek dit ijdele hoop. Jarenlang had hij niets aan zijn uitvindingen verdiend, DSM bleef immers eigenaar van zijn uitvindingen. Nu hoopte hij een grote slag te slaan. Mevrouw De Koning weet het nog precies: *Hij kreeg een bod van de firma Nooitgedagt. Ik weet niet meer of het tien, vijftien of vijfentwintigduizend gulden was. Hij vond het in ieder geval te weinig. "Ik ben geen groenteboer"*

heeft hij toen gezegd en het ging over. Hij was geen handelaar. Als hij had bewezen dat iets technisch kon dan was zijn interesse eigenlijk al weg, Dan zat hij weer in zijn makkelijke stoel met een blocnote op zijn schoot over een volgend probleem na te denken. Hij kon zich dan ook druk maken over de bontmuts van Kees Verkerk, omdat hij door de luchtweerstand van dat ding veel langzamer ging.

Misschien heeft Jacob de Koning dan toch in zijn makkelijke stoel voor de TV een beetje zitten slapen, want Kees droeg wel vaak die bontmuts – het was zijn handelsmerk – maar hij was wel zo slim om er niet mee te schaatsen als het er echt om ging.

Annie Broere

Bron: Serie artikelen Vindingen van de XXste Eeuw door Herbert Blankenstijn

Krulschaats: reactie op de vraag in Kouwe Drukte 23

In Kouwe Drukte 23 van april 2005 heb ik onder de rubriek "Oproep" op bladzijde 17 gevraagd wie mij iets meer kan vertellen over de herkomst van de krulschaatsen met fraaie staart die ik verwierf via een handelaar in Canada. Een afbeelding was opgenomen in de "Vitrine" op bladzijde 21. Het volgende ben ik te weten gekomen. Teun Wanink meldde dat hij dit model te koop heeft gezien in Zweden in het gebied rondom Stockholm, maar van aankoop afzag vanwege de vraagprijs. In het voorjaar werden mij 2 exemplaren van dit type aangeboden door een in Amerika wonende Zweedse. Zij vertelde dat zij ze gekocht had in Zweden. Jan Biegelaar heeft een paar vergelijkbare schaatsen in Canada/Amerika gekocht. Ook Annie Broere heeft een dergelijke schaats in bezit, lang geleden in Amerika gekocht. In de Schaatskroniek van 1988 is een leuk artikel van hem opgenomen over schaatsen in Amerika. In deel 2 beschrijft Annie deze schaats als "Abolition Skate", genoemd naar de periode rond 1860 toen de afschaffing van de slavernij een feit was geworden. Vorig jaar heeft hij nog een paar

schaatsen kunnen kopen met zo'n staart en aan de voorkant een gesmede bloem. De verkoper vertelde hem dat hij deze schaatsen in Amerika had gekocht. Ed Braakman houdt het voorlopig op een in Amerika gemaakte schaats. Mede op basis van deze informatie en de Europese kenmerken van de voetstapel kom ik tot de volgende conclusie: dit type schaats werd oorspronkelijk in ieder geval in Zweden gemaakt en later mogelijk ook door immigranten in Amerika en/of Canada. Indien iemand andere informatie heeft over dit type schaatsen, dan ontvang ik die graag.

Frits Locher

locher@home.nl

Stempelkaart (32)

Naam: Martin van der Bij

Telefoon: 033-4948901

E-mail: m.vdbij@planet.nl

Verzamelaar sinds: ongeveer 1983

Ik heb de Poolster leren kennen via: Hoewel ik wel van het bestaan van de Poolster afwist was het eigenlijk nooit bij mij opgekomen dat deze club iets voor mij zou zijn. Het is immers een club van verzamelaars van oude schaatsen en daar had ik eigenlijk niet zo heel veel mee. Ik ben meer verzamelaar van schaatsliteratuur en schaatshistorie. Ongeveer een jaar of vier geleden wees Huub Snoep mij op "De Poolster". Kort daarna ben ik lid geworden.

Topschaats in je bezit: Ik bezit geen zeldzame of kostbare schaatsen. Ik bezit een beperkt aantal houten schaatsen. Maar één paar is voor mij toch wel bijzonder. Het verhaal gaat dat mijn overgrootvader op een gegeven moment in een strenge winter, waarschijnlijk rond de eeuwwisseling, een borrel ging drinken in de lokale kroeg, met een paar vrienden. Nadat hij een aantal glazen jenever, of misschien wel beerenburger, naar binnen had gewerkt werd er besloten om aan een kortebaanwedstrijd in het dorp mee te doen. Hij heeft toen zijn schaatsen ondergebonden en schreef zich in. De details van de wedstrijd zullen wel nooit meer bekend worden, maar hij kwam wel thuis met een prijs. De Friese doorlopers waarop hij deze prijs heeft behaald heb ik dus in mijn collectie.

Bijzonder boek in je bezit: Voor mij is "50 jaar Zaanse ijskronieken" van N.A. Grootes een

bijzonder boek. Dit boek geeft zo herkenbaar aan hoe een schaatsliefhebber de winters beleefde. Bovendien, veel tochten die de schrijver maakte, en beschreef, heb ik zelf ook gereden. Dag voor dag beschrijft hij zijn winterbelevissen en dat 51(!) jaar lang.

Ander topobject in je bezit: Ik ben gek op jubileumboekjes. De oudste in mijn verzameling is "Zehn Jahre Training Eisclub 1888-1898". Een bijzonder boekwerkje. Niet van de "grote" Wiener Eisverein, maar van een kleinere club uit Wenen. Dit boek is in meerdere opzichten bijzonder. Het was in die tijd geen gewoonte om een jubileumboekje uit te geven, en al helemaal niet na tien jaar. Een keurig ingebonden boekje dat de sfeer van die tijd ademt. Weinig moderne jubileumboekjes zijn van een dergelijke kwaliteit.

Belangstelling/specialisatie: Zoals uit het bovenstaande wel blijkt ligt mijn grootste interesse in de schaatshistorie. Het is elke keer weer geweldig om een wedstrijdverslag te vinden die ik nog niet kende, of om de wedstrijdverslagen te vinden bij de "kale" cijfers.

Tips en/of aanbevelingen: Van veel deelnemers aan de oudste (inter)nationale wedstrijden is weinig tot niets bekend. Wellicht is het een uitdaging hierin verandering te brengen en te proberen wat achtergrondinformatie te verzamelen van rijders als Albert van Wely (NK 1895), Jan C. Greve (deelnemer WK's en EK's tussen 1898 en 1904) of Jan Harke Bakker (NK 1917). Voor mijn, hier bijgevoegde, bijdrage heb ik de keuze laten

Schaatsbibliotheek

Aflevering 3: Schaatsbiografieën

Ongetwijfeld hebben veel lezers van deze rubriek begin juli in hun krant het bericht gelezen, dat de vroegere Russische schaatsenrijder Evgeny Grishin op 74-jarige leeftijd was overleden. Op de een of andere manier sprak die naam tot de verbeelding. Ik ben deze zomer diverse keren aangeklampt door lieden met steeds dat ene zinnetje: 'Je hebt toch zeker wel gehoord dat Grishin is overleden?' Al die mensen hadden de man nooit zien rijden. Hooguit herinnerde een enkeling zich flarden uit het Polygoonjournaal destijds in de bioscoop. Maar Grishin was een fenomeen. Iemand die de 500 meter voor het eerst onder de 40 seconden reed; iemand die tweemaal achtereenvolgend op de Olympische Winterspelen zowel goud op de 500 als op de 1500 meter pakte. Ja, dat was toch wel een hele grote! Op de dag van zijn overlijden belde een verslaggever van het ANP me met de vraag of het echt waar was dat Grishin ook een keer Europees kampioen was geweest. Die man was toch sprinter? 'Ja', antwoordde ik, 'maar weet je wel dat hij ook tweemaal derde is geworden op een WK allround?'

Genoeg over Grishin. Of juist niet. Want ik realiseerde me op dat moment dat in mijn boekenkast een biografie over Grishin staat. Helaas in het Russisch en dat is niet mijn sterkste taal. Maar op zo'n ogenblik prijs je jezelf toch gelukkig met dat bezit. En wist ik ook meteen waar ik het deze keer over wilde hebben. Over schaatsbiografieën of laten we zeggen: boeken over

schaatsenrijders, want de aanduiding biografie is een tikkeltje overdreven voor sommige titels die ik verderop noem.

Scandinavië

Vooralsnog hebben de Nooren een traditie als je het over schaatsbiografieën hebt. Een boek als *'Mitt livs løp'* (Mijn levensloop) van Oscar Mathisen uit 1946 is een absolute klassieker. Twee jaar later verscheen *'Veien opp til gullstolen'* over die andere vooroorlogse schaatsheld Ivar Ballangrud. Overigens had de uitgeverij Aschehoug in Oslo een aantal jaren eerder al eens een sportbiografie gepubliceerd. Ik heb het dan over *'Lykkelige Idrettsår'* (1940) gewijd aan Laila Schou Nilssen, wereldkampioene schaatsen in 1937 en 1938, maar ook uitblinkster in andere sporten. Dat boek is in 1977 nog eens herdrukt in een Olympische serie (nummer 4), maar gelukkig kreeg ik nog niet eens zo heel lang geleden de originele versie uit 1940 (compleet met stofomslag) te pakken.

Van nature ben ik geneigd me erg op het hardrijden te focussen, maar de research voor deze aflevering leerde dat op de Noorse schaatsboekenplank ook nog een boek uit 1938 staat: *'Mitt livs eventyr'* (Mijn levensspreekje) van kunstrijdster Sonja Henie. Ik sla echter het onderwerp kunstrijden verder maar over. Ik weet daar ook minder van, zij het dat de wetenschap wel zo groot is dat ik dan vele pagina's van Kouwe Druk te nodig zou hebben.

Ook wat het hardrijden op de schaats betreft, moet ik mezelf beperkingen opleggen. Noorwegen heeft alleen al een scala aan rijders die in aanmerking komt voor deze rubriek. Neem bijvoorbeeld de boeken over Knut Johannesen ('*Fra Kampen til Squaw Valley*' uit 1960 en '*På'n igjen*' uit 1964), Per Ivar Moe, Fred Anton Maier, Dag Fornæss, Jan Egil Storholt, Johann Olav Koss en ga zo maar door. Alleen Hjalmar Andersen licht ik er nog even uit. Echte boekenfreaks kennen vast die beide kleine boekjes, die al tijdens de carrière van Hjalmar verschenen: '*Harde løp*' en '*Siste runde*' uit 1951 en 1952. Zeker zo informatief is het boek '*Hjallis. Hva idretten ga meg*' van Sverre E. Mortensen uit 1983.

Maar je kunt ook nog informatie over deze levende schaatslegende vinden in '*Medaljeens bakside*' van Sverre E. Mortensen/Hjalmar Andersen (1985), in '*Den gode, gamle, gale istida*' van Halmar Andersen en Knut-Anders Løken (1989) en in '*Hjallis forteller trønderhistorier*' (1991).

Buurland Zweden heeft minder schaatsgrootheden voortgebracht. Toch verschenen ook daar enkele absolute klassiekers. Eerst en vooral hebben we het dan over '*Vinnande skär*', het schaatsverhaal van Sigge Ericsson uit 1956. Ook heel bekend is het boek van Jonny Nilsson '*Sikta mot stjärnorna...*' (1963). Minder bekend is het kleine boekje uit hetzelfde jaar '*Jonny Nilsson världsmästare*' van Gunvald Håkanson. Ruim dertig jaar later blikte Tomas Gustafson terug op zijn schaatsbelevissen in '*Mål, vilja och seger*' (1994).

Ik had het natuurlijk ook nog over de Fin Clas Thunberg willen hebben met zijn in het Noors vertaalde biografie met de veelzeggende titel '*Alene mot hele Norge*' (In mijn eentje tegen heel Noorwegen), maar ik moet ook nog elders in de wereld kijken.

USA

In Amerika bijvoorbeeld. Voor me liggen zes boekjes over Bonnie Blair. We hebben het dan over een heel ander type 'biografie'. Eigenlijk zijn het vaak kinderboekjes, waarin in grote trekken de schaatsloopbaan van deze markante sprintster wordt beschreven. Samen geven ze toch een aardig overzicht van een indrukwekkende carrière. Curiositeitshalve noem ik de zes titels:

'Bonnie Blair: golden streak' door Cathy Breitenbucher (1994); 'Bonnie Blair' door Bob Italia (1994); 'Bonnie Blair. Power on Ice' door Wendy Daly (1996); 'Bonnie Blair' door Richard Rambeck (1996); 'A Winning Edge' door Bonnie Blair en Greg Brown, en tenslotte 'Bonnie Blair. Top Speed Skater' door Liza N. Burby (1997). Qua vormgeving en illustraties is vooral 'A Winning Edge' wel aardig.

De absolute schaatskoning Eric Heiden komt er iets bekaaid af. Ik noteer de ongeautoriseerde biografie 'Eric Heiden: America's Olympic Golden Boy' van Suzanne Munshower (1980), 'Eric Heiden: Winner in gold' van Nathan Aaseng (ook uit 1980) en het minder bekende 'The Skating Heidens' van Mary Virginia Fox (1981) waarin ook zus Beth aan de orde komt. Maar frappant genoeg was al in 1979 – dus een jaar vóór de goldrush van Heiden – in Noorwegen een biografie over hem verschenen ('For moro skyld. Eric Heiden forteller til Peder Skogaas'), die moeiteloos aansluit bij de reeks Noorse boeken waarmee deze af-

levering begon.

Ik doe geen enkele poging een complete opsomming te geven, maar om 'Full Circle. An autobiography', het boek van en over Dan Jansen (1994), kun je natuurlijk niet heen. Dat boek staat ongetwijfeld al in de boekenkast van menige Poolster-verzameelaar. Maar ik vraag me af of deze en gene wel het bestaan kennen van 'Sheila Young' van Joe Soucheray in de reeks 'Superstars'; weer zo'n klein, bijna flutboekje, dat je als collectioneur toch koestert. En als ik het toch over wat minder bekende titels heb: wat dacht u van 'Gaétan. L'histoire de notre héros', een franstalig boek over de Canadees Gaétan Boucher (Montréal 1984)!

Nog even terug naar de USA. Recent verscheen in 2003 'Reflections in the ice', het verhaal over 'Olympic Champion' Derek Parra. Sinds de afgelopen winter kennen we zelfs een Nederlandse vertaling 'Weer-

spiegelingen in het ijs. Een boek dat altijd een speciaal plaatsje in mijn collectie zal hebben, omdat ik tijdens de presentatie van de Nederlandse editie een aantal opvallende fragmenten heb voorgelezen voor een Nederlands én Amerikaans gehoor.

Rusland en Nederland

Ik had nog een heleboel andere titels willen noemen. Zo realiseer ik me, dat Duitsland nog helemaal niet ter sprake is gekomen. En naast Grishin prijken diverse andere Russische schaatsvedetten in mijn schaatsbibliotheek. Ik noem Oleg Gontsjarenko, Ljudmila Titova, sprinter Igor Zjelezovskij en ga zo maar door. Onlangs achterhaalde ik nog *'Lasma'*, de biografie van Arnolds Markss (Riga 1972) over de wereldkampioene uit 1969 Lasma Kauniste. Laat verder maar. Ik haast me om nog iets over ons eigen land te zeggen.

Op diezelfde Russische boekenplank staan Russische vertalingen van Nederlandse boeken over Kees Verkerk en Atje Keulen-Deelstra. Ard Schenk had er eigenlijk ook moeten staan, maar op de een of andere manier ben ik die uitgave misgelopen. Wel heb ik, elders in de kast, de Noorse vertalingen van *'Heya Keessie'* en *'Ard apart'* Buitengewoon veelzeggend: de landen met de grootste traditie in schaatsbiografieën hebben ook Nederlandse biografieën in vertaling beschikbaar.

En wij Nederlanders... We hebben ze dus wel. Neem alleen al die boeken over Ard en Keessie van respectievelijk Fred Racké en Ger Bestebreurtje. En over Atje bijvoor-

beeld. Twee zelfs: het uiterst matige *'Atje Keulen-Deelstra vertelt exclusief haar story'* van Piet Maaskant en het veel betere – friestalige – *'Us Atsje'* van Ypk fan der Fear. Maar een traditie? Absoluut niet! Hooguit zou je kunnen zeggen dat in ons land de laatste jaren de belangstelling voor het sportboek stijgende is. Met als gevolg dat de fraaie reeks Nederlandse Sportbibliotheek bijvoorbeeld de prima biografie *'Jaap Eden'* van Maarten Moll bevat. En dat ook schaatsenrijders van onze dagen – neem mannen als Bart Veldkamp, Gianni Rome en marathonschaatser Jan Maarten Heide- man – ineens opduiken op de tafels 'Nieuwe aanwinsten' in de boekhandel. De tijd zal moeten leren of dit een kortstondige hype is of dat het sportboek een meer bestendige plaats krijgt toebedeeld.

Twee slotconclusies resteren. Je zoekt in de vaderlandse schaatsbibliotheek dus tevergeefs naar klassieke schaatsbiografieën zoals de Noren die wel kennen. Ik zou allerlei namen kunnen noemen, maar op zijn minst hadden we toch – en nu kijk ik niet al te ver terug – boeken moeten hebben over de spraakmakende vagebond Hans van Helden en zeker ook over Dolle Dries. Een tweede constatering: sommige publicaties uit het verleden stijgen nu ineens in achting én prijs. Neem dat boekje *'Oog in oog met... Stien Kaiser'* van Mr. F.R. Bonte uit 1969, dat niet meer is dan een snel tussendoortje. Slechts 32 pagina's klein formaat. Begin augustus zag ik op de grote boekenmarkt in Deventer een handelaar voor die

uitgave 40 euro vragen. Geen klassieke schaatsbiografie dus, maar zo langzamerhand wél klassieke verkoopprijzen.

Hedman Bijlsma

De Van Sminia's

In een aantal wedstrijden uit de laatste jaren van de 19e eeuw prijkt een "Van Sminia" in de uitslag. Dit is op zich geen aanleiding om hier extra aandacht aan te besteden. Het wordt anders wanneer je verschillende initialen tegenkomt, verschillende voornamen, maar ook diverse variaties van de achternaam. Vooral dat laatste is opmerkelijk. Op 4 januari 1893 verschijnt ene P.H. van Sminia in Zwolle aan de start van een wedstrijd over een mijl. In Paterswolde, een week later rijdt hij ook, maar bij het Friese kampioenschap dat een dag later wordt verreden prijkt de naam Hobbe van Sminia op de startlijst. Vervolgens komen de varianten Jhr. H. van Sminia, Jhr. Hobbe van Baerd van Sminia, Hector van Sminia, P. Hector van Sminia, en misschien heb ik nog een variant gemist. Tijdens de eerste elfstedentocht in 1909 doet bovendien rentenier H.W.M. van Coehoorn van Sminia mee. Om hoeveel mensen gaat het

Hier is wel duidelijk dat het om een welgestelde familie gaat. De familie woonde in het Friese Oudkerk, op het landgoed de Klinze. De familie werd in 1816 tot de adelstand verheven. Zoals niet ongebruikelijk binnen de adel hield men zich onder andere bezig met jachtpartijen en paardenfokken. Het schijnt dat de onlangs overleden Sjirk Velstra, oud ijsmeester van Bartlehiem, fantastische verhalen kon vertellen over de jachtpartijen van de van Sminia's, voor wie hij jarenlang jachttopziener was.

Maar nu de diverse namen. P.H. van Sminia wordt meerdere keren in uitslagen en statistische boekjes vermeld. Echter, in oorspronkelijke bronnen, zoals de Nederlandse Sport en enkele geraadpleegde kranten, komt deze naam niet voor. Als je het geboorteregister van Oudkerk raadpleegt dan kom je tot de conclusie dat er nooit

een P.H. van Sminia heeft bestaan. Uit dit geboorteregister blijkt ook dat twee voornamen telkens terugkomen in de familie, nl. Hector en Hobbe! Op 22 april 1874 ziet Hobbe van Sminia het levenslicht. Hij is de tweede zoon van Hector. De eerste zoon, de op 1 september 1870 geboren Hobbe, overleed al binnen een paar jaar. In 1877 liet Hobbe zijn achternaam wijzigen in "van Baerd van Sminia." Waarom deze naamswijziging plaatsvindt, heb ik niet kunnen achterhalen. Uit een krantenartikel uit 1893 lezen we dat de 18-jarige jonkheer deelneemt aan een schaatswedstrijd. Dit moet dus Hobbe zijn! In 1893 doet hij mee aan het eerste officiële WK op het Amsterdamse Museumplein. Hij zou zelfs hebben deelgenomen aan een internationale wedstrijd in het Zwitserse Lausanne, maar van deze wedstrijd is geen enkele uitslag be-

kend. Hij overlijdt op 20 juli 1934. Vervolgens wordt op 31 januari 1877 geboren Hector Willem Menno van Sminia. In november 1891 laat ook hij zijn achternaam wijzigen, en gaat vanaf dat tijdstip door het leven onder de naam "van Coehoorn van Sminia". We komen Menno, of H.W.M. van Coehoorn van Sminia tegen als rijder in de elfstedentocht van 1909.

Uit deze gegevens durf ik voorzichtig te bevelen dat we hier te maken hebben met slechts twee schaatsers: Hobbe van Baerdts van Sminia, geboren op 22-4-1874. Hij was de langebaanrijder waarvan we wedstrijd-uitslagen tegenkomen in de periode 1893-1895. In het jubileumboekje van de Oud-

kerker ijsclub treffen we een foto aan van Hobbe met vier medailles om zijn nek. In zijn actieve periode was zijn naam dus al gewijzigd en hij heeft dus nooit deelgenomen onder de naam "van Sminia"; zonder "van Baerdts". Het zou natuurlijk kunnen dat hij zelf (gemakshalve) bij de inschrijving een verkorte naam opgaf, maar dat zullen we waarschijnlijk nooit te weten komen.

De andere schaatser is Hector Willem Menno van Coehoorn van Sminia, geboren op 31-1-1877. Roepnaam Menno. Hij was actief, zoals gezegd, als elfstedenrijder in de tocht van 1909, maar hij nam ook zitting in het bestuur van deze tocht.

Martin van der Bij

Ijzige momenten in de Nederlandse geschiedenis (1)

Tochten over de bevroren Zuiderzee (IJsselmeer) en de Waddenzee, schaatstochten en feesten op het ijs behoren tot de cultuurgeschiedenis van Nederland. Dit zijn overwegend sportieve en/of recreatieve prestaties en gebeurtenissen.

In de onderstaande verhalen gaat het om ijzige momenten van andere, ernstige aard. De hier beschreven gebeurtenissen en activiteiten vonden in vroegere eeuwen plaats, met strengere winters dan in de laatste jaren in Nederland voorkwamen.

Voor deze verhalen werd gebruik gemaakt van een aantal publicaties, vermeld in de lijst van alfabetisch gerangschikte bronnen aan het eind van deze serie.

1567-1568: vluchten over het ijs

In augustus 1567 kwam Alva in Brussel aan met een Spaans leger, hier toe behoorden Spanjaarden, Italianen, Walen en Duitsers, om het gezag van de Spaanse koning Philips II over de Nederlanden te herstellen. Dit leidde tot uitgebreide geloofs- en politieke vervolgingen. Om arrestatie en executie te ontgaan, vluchtten duizenden Zuid- en Noord-Nederlanders naar omliggende landen.

Ook over het ijs van de dichtgevroren Zuiderzee vluchtten velen. Zo werd bericht dat alleen al vanuit Enkhuizen 350 vluchtelingen over het ijs naar Oost-Friesland (Duitsland) trokken.

najaar 1572: vóór en na de val van Zutphen

Na de inname van Den Briel op 1 april 1572 door de Watergeuzen kwam een groot

deel van de Noordelijke Nederlanden (het huidige Nederland) in opstand tegen de Spaanse overheersing onder leiding van de ijzeren hertog Alva. In het najaar van 1572 begon Alva een tegenoffensief, waarbij onder meer Zutphen veroverd werd. Door de vroege vorstinval waren de grachten van Zutphen bevroren, verdediging van de stad werd daardoor moeilijk. Honderden Zutphense mannen werden door verdrinking gedood. Daarna werd het Oosten van ons land door de Spanjaarden heroverd.

Vele Geldersen vluchtten over het ijs (langs de randen van de Zuiderzee) naar de kop van Noord-Holland, die in handen van de Geuzen gebleven was. Na verovering van Zutphen wilden de Spanjaarden langs de riviersteden (in en om de Betuwe) Holland binnendringen. De ijsgang op de rivieren vormde echter een grote belemmering voor het transport van het geschut over de Waal.

December 1572: schepen van de Geuzen ingevroren bij Durgerdam

Daarom trok het Spaanse leger westwaarts over de Veluwe, nam op 1 december Naarden in, moordde de bevolking uit en rukte op naar de Spaansgezinde stad Amsterdam.

Vanaf de Diemerdijk zagen de Spanjaarden de Noord-Hollandse Geuzenvloot (40 à 50 schepen) vastgevroren in het ijs liggen. Voor hen een uitgelezen kans om deze Geuzenvloot uit te schakelen. Er ontstond een schermutseling met de Geuzen, maar deze – voorzien van ijssporen – waren de Spanjaarden op het ijs de baas. Bovendien hadden de Geuzen een bijt om hun schepen gehakt. Toen het ging dooien konden de meeste schepen ontsnappen, wel gingen er enkele schepen verloren.

1572-1573: belegering van Haarlem in ijzige winter

De Spaarndammer schans, gelegen temidden van veel water, versperde de weg naar

Haarlem vanuit het oosten. Het Spaanse leger maakte een omtrekkende beweging en viel de schans van achteren aan.

Een groep Geuzen ter versterking van de schans moest na een gevecht terugtrekken, maar wees hiermee de

weg over het ijs. De bezetting van de schans werd daardoor van twee zijden aangevallen en vluchtte daarom over het ijs. Velen ontkwamen over het ijs naar Assendelft, doch een groot aantal, vooral de zwaar gewapenden, zakte door het ijs en verdronk. Ook het geschut ging verloren. De verovering van deze schans was een belangrijk succes voor de Spanjaarden.

Midden december werd Haarlem omsingeld door het Spaanse leger. Dit leger overtrof de verdedigers van de stad verre in aantal. De verdedigers wisten echter twee grote stormaanvallen in december en januari af te slaan. De stad kon alleen bevoorrad worden over het grote Haarlemmeer.

In december was de stad omgeven door sneeuw en ijs. De belegeraars leden erg onder de koude. Van 27 december tot 7 februari kon de stad bevoorrad worden met sleden vanuit Sassenheim over het bevroren meer; de sleden werden begeleid door Geuzen op schaatsen. In de gehele ijsperiode zijn er ongeveer 800 sleden naar Haarlem gekomen. Na de dooi werd de stad weer door schepen bevoorrad. Na felle gevechten en uiteindelijk door de honger gedwongen, moesten de verdedigers van Haarlem zich overgeven op 13 juli 1573.

1572-1576: een waterlinie in de kop van Noord-Holland

Bij de opmars van het Spaanse leger in 1572-1573 bleef een groot deel van de kop van Noord-Holland, met onder meer de steden Alkmaar, Hoorn en Enkhuizen, in han-

den van de Geuzen. De Spanjaarden beheersten de gebieden ten zuiden van dit zogenoemde Noorderkwartier.

Sonoy, aanvoerder van de Geuzen in dit gebied, had het Noorderkwartier uitgebouwd tot een ware vesting door de aanleg van een brede waterlinie beginnend ten noorden van Alkmaar langs meren zoals de Schermer, de Wormer en de Purmer tot de Zuiderzee bij Monnikendam, aangevuld met andere inundaties. Deze verdedigingslinie werd versterkt met schansen.

In de winter konden deze wateren echter bevriezen en dan zou het Spaanse leger deze linie over het ijs kunnen oversteken.

Om zo'n invasie in het Noorderkwartier te voorkomen liet Sonoy langs de gehele wa-

terlinie door de boerenbevolking bijten in het ijs hakken in de winter van 1572-1573 en 1574-1575. Volgens de ordonnantie van 16 januari 1575 moest de bijt 42 voet breed zijn! Een gigantische onderneming. Elk dorp moest een bepaald stuk van de linie "bijten," hierop werd streng toegezien. Deze water-cq. ijslinie heeft stand gehouden in deze kritieke jaren.

begin 1586: Spaanse plunder- en moordtocht naar Friesland

Rennenberg, stadhouder van Groningen, liep in maart 1580 over naar het Spaanse kamp. Door dit verraad kwam een groot

deel van het Noordoosten van Nederland weer in Spaanse handen. Verdugo, de Spaanse bevelhebber in die regio, gaf zijn ondercommandant Taxis opdracht tot diepe penetraties in vijandelijk gebied.

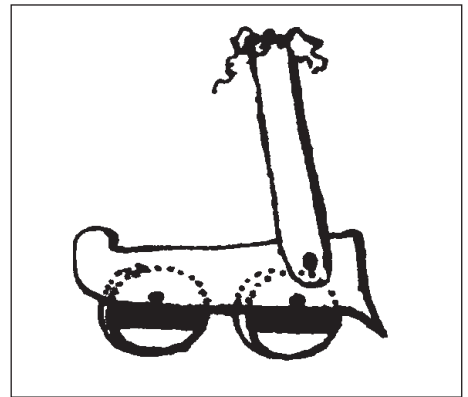
Begin 1586 rukte Taxis met een groep militairen over bevroren sloten en vaarten snel op naar Friesland, hij drong door de Zevenwouden heen naar de westkust. Plunderingen, verbranden van huizen en boerderijen en gruwelijke moordpartijen werden door hem op grote schaal uitgevoerd. Grote paniek in Friesland was het gevolg. Gelukkig trad dooi in en Taxis trok zich met zijn troepen snel terug.

De Blondinschaats en de enkelsteunen

Wie nu mocht denken, na het lezen van het uitgebreide en interessante artikel van Ed Braakman in Kouwe Drukte 22, dat Blondin als eerste enkelsteunen heeft bedacht en daar een patent voor heeft aangevraagd, vergist zich. Het principe van de enkelsteunen is al heel oud.

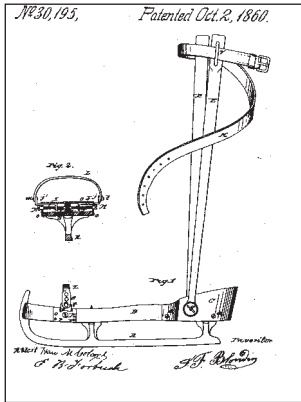
De waarschijnlijke uitvinder van de enkelsteunen is Maximiliaan Lodewijk van Lede, geboren in Brugge in 1859. Later ging hij naar Parijs en werd daar beeldhouwer en medaillist. Omdat er in Parijs weinig geschaatst kon worden heeft hij rond 1780 een paar rolschaatsen met enkelsteunen geconstrueerd. Deze rolschaatsen - vroeger *patins à terre* genoemd - zijn beschreven in de Almanak van Gotha, een Duitse almanak uit die tijd die jaarlijks verscheen en waarin regelmatig nieuwe uitvindingen werden vermeld.

Op deze rolschaatsen van Vanlede (je ziet dat hij zijn naam "verfranst" heeft) heeft een Zwitser een beroemd geworden

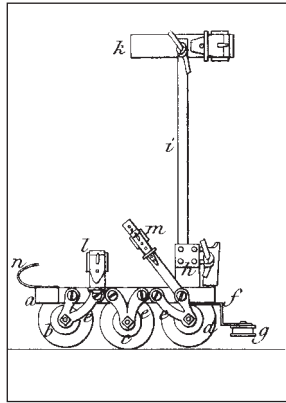

demonstratierit gemaakt van Den Haag naar Scheveningen in augustus 1790.

Deze rit wordt in *Schaatsenrijden* van Van Buttingha Wichers uitvoerig beschreven (blz. 173/174).

Enkelsteun van Blondin

Enkelsteun van Garcin

Als je nu de enkelsteunen van Blondin en Garcin vergelijkt is er principieel niet veel verschil.

Alleen zijn ze bij Garcin op een rolschaats gemonteerd en bij Blondin op een gewone schaats. Dit brengt mij op de gedachte dat de eerste ontwerpen van de enkelsteunen wellicht bedoeld waren voor rolschaatsen. Later, in de

Een ander vroeg ontwerp van een rolschaats met enkelsteunen is van de hand van Jean Garcin, de schrijver van het eerste Franse schaatsboek *Le vrai Patineur ou les Principes sur l'art de patiner avec grâce* (1813). Zijn rolschaatsen met enkelsteunen ontwierp hij zo'n vijftien jaar later. Deze werden *Cingars* genoemd (het omgekeerde van Garcin).

Omdat het Franse woord voor enkelsteun *éclisse* is werden deze rolschaatsen soms ook wel *Patins à éclisse* genoemd. Nadat Garcin na enige moeite op dit ontwerp patent, ook wel *brevet* genoemd, had gekregen opende hij een schaatschool. Hij noemde die *Ecole du Cingar*. De vloer van dit gebouw was goed betegeld zodat je naar hartelust kon rolschaatsen. Ook de naam *patinage d'été* (zomerschaatsen) werd wel gebruikt. Je zou dit met een beetje fantasie een voorloper kunnen noemen van het skeeleren, want deze sport wordt ook hoofdzakelijk 's zomers beoefend.

tweede helft van de 19e eeuw, toen vooral in de Angelsaksische landen schaatsen een grote rage werd, zijn ze mogelijk gemonteerd op schaatsen. Het grote aantal patentaanvragen van schaatsen met enkelsteunen wijst hierop. In het boek over schaatsen in Amerika, waar Ed Braakman mee bezig is, zal hier ongetwijfeld nader op ingegaan worden.

Ik wil besluiten met het noemen van een aantal namen van mensen die ontwerpen hebben gemaakt van enkelsteunen, al of niet gemonteerd op schaatsen: de Oostenrijker Wessely in 1827, de Engelsen Jones in 1864 en Ritter in 1895, de Amerikanen Luden in 1869, Bower in 1874, Don in 1890 en Kennedy in 1909, de Fransman Bresson in 1891 en de Duitser Bäumcher in 1894.

U ziet aan deze lijst met voorbeelden dat er niet alleen in Amerika nagedacht werd over enkelsteunen. Ook in Europa had dit fenomeen de aandacht. Opmerkelijk is dat

er, voor zover mij bekend, geen enkel Nederlands ontwerp uit de 19e eeuw bij is. Zo verwonderlijk is dit misschien ook weer niet, want er is geen enkel land waar schaatsen zo'n volkssport is als Nederland.

Schaatsen wordt als kind geleerd en er waren domweg geen enkelsteunen nodig!
Annie Broere

De schaatshoogtemeter

Bij de opening van Annie's expositie in de Koninklijke Bibliotheek te Den Haag in 1999 deed ik hem een schaatshoogtemeter cadeau. Ik had toen al de indruk, dat hij niet precies begreep hoe het apparaat werkte. Hij verzocht mij onlangs dat nog eens uit te leggen in een artikeltje voor dit blad en bij deze voldoe ik graag aan zijn verzoek.

Ik ben met Annie in contact gekomen als klasgenoot op de Gemeentelijke Kweekschool in Rotterdam, in de vijftiger jaren van de vorige eeuw. Wij waren toen beiden al schaatsliefhebber. Dat hij in de loop der jaren ook als schaatsverzamelaar bekendheid heeft gekregen is genoegzaam bekend.

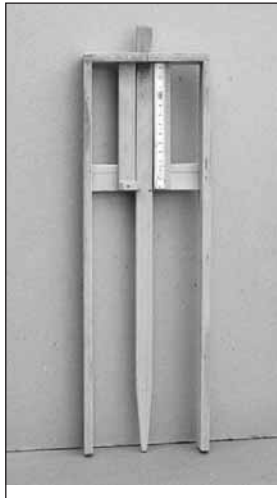
Ik heb mijn liefde voor het schaatsen kunnen combineren met mijn andere hobby, namelijk het schilderen van o.a. Hollandse winterlandschappen met schaatsers. En ik

ben er trots op dat een aantal van deze schilderijen hangt bij verscheidene bekende schaatsers en schaatsters uit het recente verleden zoals: Kees Verkerk, Peter Nottet, Wim de Graaff, Rien de Roon en Tineke Dijkshoorn.

Mijn derde hobby, het knutselen, heeft ertoe geleid, dat ik altijd op zelfgemaakte schaatsen reed en nog rijd. Het eigene

eraan is de verbinding tussen het ijzer en de schoen. In de tachtiger jaren van de vorige eeuw reed ik al op een paar klapschaatsen en had ik mijn skeelers al voorzien van een "handrem". Daar ik steeds wil(de) weten, hoever mijn hiel boven het ijsoppervlak staat, heb ik deze hoogtemeter bedacht en uitgevoerd. Hij bestaat uit drie poten op rij, waarvan de middelste beweegbaar is en omhoog en omlaag kan.

Plaats je deze poot in de schoen op de

plaats van de hiel, dan is bovenaan het apparaat af te lezen hoe hoog je boven het ijsoppervlak staat.

Met dit apparaat kun je ook ontdekken hoe hoog een hoge schoen met hak op een houten schaats boven het ijs staat.

Rien de Roon, een bekende naam in het marathonpeloton, met wie ik regelmatig contact had tijdens het schaatsen op de Uithof in Den Haag, had altijd wel belangstelling voor mijn "uitvindingsactiviteiten". De hoogtemeter die ik voor hem maakte zei hij regelmatig te gebruiken bij de verkoop van schaatsen in zijn sport-winkel te

Rozenburg. Afgelopen winter vertelde hij me nog: "Jan, ik denk nog dikwijls aan je, want boven mijn bureau hangt jouw schilderij en als ik ergens een lezing moet houden over schaatsen en schaatsonderhoud, dan heb ik altijd jouw schaatshoogtemeter bij mij, om die te demonstreren. Ik vertel er dan bij, dat er hiervan maar twee in Nederland bestaan, jouw prototype en de mijne." Wat hij niet weet, is dat er dus drie zijn in Nederland en dat Anrie Broere de bezitter van dat derde exemplaar is.

Met vriendelijke schaatsgroet,
Jan Maat

Boek en zopie

IJsclub Nova Zembla 125 jaar – Gert Oud, Leo van der Wiel e.a.

Nadat de Spaarndamse ijsclub Nova Zembla in 1980 al een jubileumboekje uitgaf ter gelegenheid van het honderdjarige bestaan verscheen aan het eind van de vorige winter het vervolg op deze eerste uitgave. Het boek 'IJsclub Nova Zembla 125 jaar' beschrijft de geschiedenis van de Noord-Hollandse club vanaf het jaar 1980. Dit gebeurt op chronologische wijze. Deze chronologie wordt afgewisseld met korte verhalen en anekdotes. Wilt u een compleet historisch beeld van Nova Zembla verkrijgen dan dient u alsnog op zoek te gaan naar het eerder uitgegeven boekje 'Een eeuw Nova Zembla'.

U kunt 'IJsclub Nova Zembla 125 jaar' bestellen bij P. van Essen, Taanplaats 2-4,

2063 JP Spaarndam, tel. 023 - 5490608. De prijs bedraagt € 5,00 inclusief portokosten.

De schaatsen van H.J. Gorter uit Zwolle 1894-1906 een overzicht – Frits Locher

Speciaal voor de najaarsbijeenkomst 2004 van de Poolster maakte Frits Locher deze Gorter-special.

In zijn overzicht heeft Locher afbeeldingen opgenomen van alle bij hem bekende en door Gorter vervaardigde schaatsmodellen. Hij komt echter niet tot de in 1904 genoemde 32 modellen. Zijn uitgave is dan ook vooral bedoeld om aanvullende informatie te krijgen. Naast de afbeeldingen van de schaatsmodellen heeft schaatsverzamelaar Locher in deze uitgave op beknopte wijze de periode beschreven waarin Gorter schaatsen maakte.

Het boekwerkje oogt zeer verzorgd en is afgedrukt op stevig papier. Vrijwel alle afbeeldingen zijn in kleur afgedrukt. Deze uitgave 'in eigen beheer' is te bestellen bij Frits Locher, tel. 074 - 2915592 of e-mail locher@home.nl. U betaalt inclusief verzendkosten € 14,00.

Tom Streng

CD – You'll never skate alone

Boekbeschrijvingen hebben al een vaste positie veroverd in Kouwe Drukke, maar een CD-recensie kwam bij mijn weten tot op heden nog niet eerder voor. Het Kapiteinskoor uit Zaandam bracht de CD 'You'll never skate alone' uit, waarop ook het beroemde Elfstedennummer 'Bonke-feart' en de speciaal voor de Alternatieve Elfstedentocht op de Weissensee geschreven meezinger 'Mijn Weissensee' staan. Een echte schaats-CD dus.

Het koor zong 'You'll never skate alone' bij

wijze van grap voor het eerst bij de reünie van de nummers 53 van de Elfsteden-tochten, die in augustus 2003 in de tuin van Jan Kooistra uit Hichtum werd gehouden. Jan was in 1963 53ste in de Elfstedenwedstrijd geworden en vroeg zich af hoe de andere nummers 53 dat nu ervaren hadden. Een reünie was daar het logische antwoord op. Het Kapiteinskoor onder aanvoering van ondergetende trok naar Hichtum en zong 'You'll never skate alone'. Het succes was groot en leidde in januari 2004 tot de CD-opname. Het koor zong inmiddels met veel succes bij de Weissensee en zal daar in januari 2006 terug keren.

De CD is te bestellen door overmaking van € 7,50 op bankreknr. 485715724 t.n.v. R. Couwenhoven, Zaandam o.v.v. CD plus uw adres.

Ron Couwenhoven

Kouwe Drukke

Kouwe Drukke is een uitgave van de Stichting "De Poolster", verzamelkring van schaatsen en winterse objecten, en verschijnt driemaal per jaar.

Abonnement € 23 per jaar, inclusief verzendkosten en de kosten van de jaarlijkse bijeenkomsten.

Misdrukken, bezorgfouten of iets dergelijks a.u.b zo snel mogelijk doorbellen naar:

Anrie Broere, tel. 0316 223081

Redactie-adres

Anrie Broere
Schaepmanstraat 5
6941 CD Didam
acbroere@hetnet.nl

Redactieleden

Anrie Broere (hoofdredacteur)	tel. 0316 223081	email: acbroere@hetnet.nl
Tom Streng (coördinator, redacteur)	tel. 0348 563100	e-mail: tom.streng@planet.nl
Minne Nieuwhof (redacteur)	tel. 0318 420327	e-mail: M.Nieuwhof@hetnet.nl
Marianne van Zuijlen (redacteur, beeldredactie en contactpersoon drukkerij)	tel. 075 6145322	e-mail: marianne@vanzuijlen.demon.nl

Opmaak en druk

Drukkerij De Gans, Amersfoort

Leden bestuur Stichting "De Poolster"

Huub Snoep (voorzitter)	tel. 023 5613848	e-mail: sndoos@xs4all.nl
Robert Koorneef (secretaris)	tel. 0513 622436	e-mail: robert_koorneef@yahoo.com
Edith Wassenaar (penningmeester)	tel. 035 6024811	e-mail: t.wassenaar@hetnet.nl
Matthy van Klaveren (commissies)	tel. 0251 241492	e-mail: Matthy.Klaveren@wanadoo.nl
Anrie Broere (lid, contactpersoon KD)	tel. 0316 223081	e-mail: acbroere@hetnet.nl

Ledenadministratie

Edith Wassenaar, Wiardi Beckmanstraat 36, 3762 HA Soest, tel. 035 6024811

E-mail adres De Poolster

Stichting_De Poolster@yahoo.com

Abonnement

Verzamelaars of geïnteresseerden die zich willen aansluiten worden verzocht € 23 over te maken op gironummer 4324260 t.n.v. Stichting De Poolster, Wiardi Beckmanstraat 36, 3762 HA Soest. Met vermelding van achternaam abonnee en abonnementsgeld 2005/2006

Kopij

Voor Kouwe Drukke nummer 25 – januari 2006 – moet de kopij **uiterlijk vrijdag 25 november 2005** binnen zijn op bovengenoemd redactieadres. Handgeschreven of getypt, platte tekst, dus geen opmaak. Bij voorkeur per e-mail. Kleine berichtjes kunnen ook worden doorgebeld, maar a.u.b. niet op het allerlaatste moment.

De artikelen in Kouwe Drukke mogen zonder schriftelijke toestemming van de auteurs niet worden gebruikt voor andere publikaties.

De schaatsenrijders op de Snellerbrug in Woerden